

FRONT-LINE

Feri Lainšček

Vankoštanc. Roman iz naših krajev

Pomurska založba, Murska Sobota 1994 (Zbirka Domača književnost)

Od *Peronarjev*, s katerimi je Lainšček začel svoje pisanje romanov, je iz urbanega ambienta, ki pripovednega dogajanja pravzaprav ni usodno opredeljevalo, avtor začel čedalje bolj prehajati k popisovanju ljudi "iz naših krajev". Prekmurje je s svojo lokalno tipiko postalo značilno okolje Lainščkovih romanov, sočasno pa je naraščala tudi povezanost močvirskih ravníc z razvojem karakterjev in zgodbe; če ne drugače, vsaj z ustvarjanjem tesnobne atmosfere, ki je bralca navdala ob zasledovanju v ravnici izgubljenega človeka z razrahljano ali izgubljeno identiteto. Z izgubljanjem identitete, ki je invarianta Lainščkove poglavitne romaneskne teme, se ukvarja tudi *Vankoštanc*, avtorjev osmi roman, ki najbolj od vseh Lainščkovih poprejšnjih del upodablja življenje v ruralnem prekmurskem okolju. Zdi pa se, da to okolje ne uvaja več svoje poprejšnje atmosferske razsežnosti, ne sugerira duhovne izgubljenosti in iskanjskih blodenj, temveč rabi le še kot preprost referencialni okvir. Sugestija, ki jo je lokalni kolorit izzval v romanu *Ki jo je megla prinesla*, je prav v tem romanu dosegla svoj vrh in o *Vankoštancu* bi težko rekli, da ga je presegel – nasprotno.

Eksistencialna stiska, ki jo povzroča junakovo iskanje osmislitve, lastne identitete in resnice, je kot značilna Lainščkova tema navzoča tudi v njegovem zadnjem romanu, vendar izpeljana na nov način. Avtor se sicer osredotoča predvsem na lunatičnega Dūplina, vendar ne more biti naključje, da je *Vankoštanc* kot Delov podlistek izhajal pod naslovom *Dūplin in Breza*: junak tega romana se namreč podvaja. Prav iz problema dvojništva, ki povezuje vaškega norčka Dūplina s kmečkim sinom Brezo, raste Dūplinova življenjska usoda do svojega tragičnega razpleta. V tem je razmerje med protagonistom in antagonistom *Vankoštanca* še najbolj primerljivo z razmerjem med Halgatom in njegovim polbratom Pištijem iz romana *Namesto koga roža cveti*. Ne samo da v obeh Lainščkovih delih nastopi pasivni sanjač, ki ga vaška skupnost obravnava kot norčka, ter njegov aktivni prijatelj, ki je sposoben preživetja po normiranih zahtevah vaške skupnosti; v obeh romanih se sanjač zave svoje *možnosti*, da bi "po vzorcih" zaživel tudi sam. Vendar pa *zmožnosti* za takšen način življenja nima. Ko se skuša prilagoditi življenjskim vzorcem, si pridobiti žensko, konvencijo nehote prekrši, obenem pa stori nekaj, kar velja za greh ne le pravi vaške skupnosti,

temveč tudi njemu samemu in njegovim imanentnim "zakonom duše": duševno oziroma fizično umori človeka, Izo v romanu o ciganih oziroma Popovko v *Vankoštancu*. V nasprotju z *Rožo* je *Vankoštanc* v upodabljanju razmerja med pasivnim sanjačem in aktivnim dvojnikom sicer eksplicitnejši, vendar ga napaja precej šibkejša pripovedna moč ali, ker govorimo o Lainščku, sugestivnost dogodkov precej oslabi.

Roman gradi trojica poglavij, od katerih zlasti prvi dve kopičita pretežno nevažne dogodke. Zgodba, ki jo ti dogodki posredujejo, razvija vragolije in sanjarije vaškega norčka Dūplina ter kmečkega sina Breze. Medtem ko je Dūplin najdenček, ki intuitivno zaznava skrivnostne sile narave, ki razume govorico živali in je srečen med travami, je Breza kot njegov aktivni pol samovšečno, bahavo čakalo, ki pa hoče izpeljati običajno življenjsko izkušnjo in jo dejansko izpelje tako, da vzorce vsakdanjega življenja preseže z novimi – klišeji. Dūplin na nepojasnen način prevzema Brezovo aktivno izkustvo do te mere, da na prijateljevi poroki z vaško femme fatale Silvijo hkrati z Brezo izdahne svoj "ja". Ker pa Breza Silvije noče deliti z nikomer, niti v sanjarijah ne, njuno identifikacijo zahrbtno ukine. Ko se Dūplin tega zave, je njegova identiteta, status pasivnega dvojnika, razrahljana, zato si jo začne vnovič vzpostavljati z lastno akcijo, ki pa je zaradi njegovega življenja v izmišljajah že vnaprej obsojena na neuspeh. Usodna izguba "dvojniške" identitete, ki jo potrdi ples vankoštanc, Dūplinu metaforično in dejansko "izkoplje" grob, v katerem junak naposled čaka na svojo – tudi fizično – smrt.

V nasprotju z romanom *Ki jo je megla prinesla* na dogajanje v *Vankoštancu* ne vplivajo nadnaravne sile. Omemba "črnega angela", v katerega naposled veruje poraženi Dūplin, ne naznanja navzočnosti transcendence, temveč se usodnost kot nepovratnost časa izkaže kot preprosta posledica logičnega psihološkega razvoja in hkrati najbrž človekove nesposobnosti, da bi v profanem svetu v sebi še lahko produktivno združeval lepo, razsvetljeno dušo in uspešno (življenjsko) akcijo.

Ob izgubi junakove identitete, dvojništva, se v novem Lainščkovem romanu pokaže tudi drobna, a zanimiva novost: v literarni tradiciji, zlasti romantični, ki je dokončno in psihološko bolj ali manj motivirano uvedla motiv dvojništva, je junak posredno ali neposredno doživel svoj poraz ob nenadni vzpostavitvi dvojnika, medtem ko Lainščkov Dūplin nasprotno doživi življenjski preobrat ob izgubi svojega dvojnika Breze. Lainščkova značilna tema izgubljene identitete se je torej obogatila z novo variacijo ob spretni in izvirni izrabi tradicionalnega motiva.

Kljub temu je shema medčloveških odnosov in logike njihovega razvoja pravzaprav precej preprosta, opis razmerja med vaško skupnostjo in njenim norčkom pa se zdi pretirano tipiziran, če ne že kar klišejski. Večina dogodkov, ki so povezani s stranskimi osebami vaščanov, romana pomensko ne razširja, temveč pogosto ostaja na ravni tematsko precej neosmišljenih motivov. To pa je za roman, ki atmosfero iz vedre spontanosti preveša v tragično izgubljenost s pomočjo pripovedovanja dogodkov – in ne na primer opisa čustvenih ter miselnih stanj – precej usodno. *Vankoštanc* zato učinkuje kot roman, ki nas sicer skuša "zgrabiti" in nas na to tudi pripravlja, vendar pričakujočemu bralcu na koncu ne preostane drugega, kot da z obžalovanjem zapre knjigo.